

NAGYVÁROSAINK A VÁLTOZÓ TÉRBE

Pillanatsfelvétel a Modern városok programjának startjánál

Az EU területi politikájában az új perspektívát már nem a régiók, hanem a nagyvárosok jelentik, amelyekről azt várják, hogy újszerű működésükkel eredményes, dinamikus és fenntartható fejlődést lehessen elérni mindazon térségekben, ahol kisugárzásuk még érzékelhető. Mindezek miatt fontos szempont, hogy a világvárosi funkciókkal is rendelkező fővárosunk árnyékában hogyan alakul nagyvárosaink népessége, gazdasági ereje, kulturális, tudományos vonzása, a köztük folyó versenyben melyek emelkedtek ki, illetve mutatnak némi lemaradást. E tanulmány a mintegy egymillió embernek lakhelyet adó nyolc nagyvárosunk közelmúltbeli fejlődésével és jelen helyzetével foglalkozik. Megállapítható, hogy nagyvárosaink gazdasági erejét leginkább az exportárbevétel és a feldolgozóipar árbevételének aránya határozza meg. A fejlettségi sor elején Győr és Székesfehérvár helyezkedik el, míg a sor végén Szeged és Pécs.

Az 1996. évi területfejlesztési törvény szerint az ország minden térségében biztosítani kell a szociális piacgazdaság kiépítését, a fenntartható fejlődés feltételeit, az innovációk térbeli terjedését, a főváros és a vidék közötti különbségek mérséklését, a térszerkezet harmonikus fejlődését, a térségi identitás megtartását és erősítését. E törvény 1999. évi módosításának egyik célja a regionális szint erősítése (így hét tervezési-statisztikai régiót határoltak le), a másik a törvényességi ellenőrzés érvényesítése és a területfejlesztés szereplőinek átalakítása volt. A területfejlesztésben kiemelt szerep jutott a városhálózat magját alkotó regionális központoknak (Debrecen, Győr, Pécs, Miskolc, Szeged), melyek jelentős népesség- és gazdasági koncentrációval rendelkeznek, intézményeik hatóköre több megyére, esetleg országhatáron túlra is kiterjednek. E kör kiegészül a regionális szerepkörökkel nem vagy mérsékelten rendelkező, de népességszámban és funkciókban is kiemelkedő további nagyvárosokkal (Kecskemét, Nyíregyháza, Székesfehérvár). A hazai szakirodalom

1. ábra. A Debreceni Egyetem főépülete

regionális és hiányos szerepkörű regionális központokat különböztet meg [1]. Érdekességként említjük meg, hogy 2007-től néhány évig Kecskemét volt a székhelye a Magyar Államkincstár, az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Főfelügyelőség és a Nemzeti Közlekedési Hatóság Regionális Igazgatóságának, Nyíregyházán volt a központja az APEH, a Munkaügyi Központ és a Nemzeti Közlekedési Hatóság Regionális Igazgatóságának, Székesfehérváron pedig az APEH és a Munkaügyi Központ Regionális Igazgatósága székel [5]. 2014-ben olyan elképzelések is megfogalmazódtak, hogy a Földművelésügyi Minisztérium Debrecenbe, a vidékfejlesztés Kecskemétre, a Honvédelmi Minisztérium pedig Székesfehérvárra költözzön el. Végül csak az Agrár- és Vidékfejlesztési Államtitkárság tette át székhelyét Kecskemétre 2015-ben.

Rechnitzer János megállapítása szerint az elmúlt évtizedek során a városhálózatban, annak csomópontjaiban, a nagyvárosokban differenciált fejlődés zajlott, amelynek következtében egyes centrumok érdemlegesen megerősödtek, míg mások helyzete romlott vagy éppen stagnált. A 2007-2013-as időszakban az európai uniós források megítélt támogatási összege lakosságárányosan Szegeden és Nyíregyházán volt kiemelkedő, de Miskolc, Pécs és Debrecen is átlag fölötti

támogatásban részesült. E forrásból legkevesebbet Győr (kicsivel többet Székesfehérvár és Kecskemét) profitált. A területi szintű decentralizáció nem alakult ki, bár a centralizált közigazgatás, a nemzeti fejlesztés, a különféle állami funkciók erős központosítása miatt a nagyvárosi kör számos térségi szervező funkciót alakított ki, ám ezek nem voltak képesek a főváros túlsúlyát ellenpontoszni [5].

Az Európai Unió kohéziós politikája már nem tesz említést a területi különbségek csökkentéséről, a területi felzárkóztatás szándékáról, mert a figyelem átterelődött más, fontosabbá vált közösségi kérdésekre (pl. versenyképesség, környezetvédelem, demográfiai krízis stb.). A területi szemlélet nem tűnt el, de alaposan átrendeződt. Az új perspektívát már nem a régiók, hanem a városok és azok szűkebb-tágabb környezete jelenti [4]. A nagyvárosoktól várják, hogy újszerű működtetésükkel eredményes, dinamikus és fenntartható fejlődést lehessen elérni azokban a térségekben, ahol kisugárzásuk még érzékelhető. A városokra és térségükre épülő fejlesztéspolitika új gondolkodást igényel az élet minden területén. A helyi adottságok, erőforrások, kezdeményezések alapos feltárása és mozgásba hozása a siker kulcsa. Mindezek mellett még ma is a külföldi tőke, a multinacionális vállalatok határozzák meg nagyvárosaink gazdasági erejét.

Trianon egyik fájdalmas következménye, hogy kihullottak településhálózatunkból azok a nagyvárosok (Pozsony, Kolozsvár, Temesvár), amelyek ha nem

is voltak egy súlycsoportban Budapesttel, de szerepük óriási volt egy-egy országrészen, hogy Kassáról, Nagyváradról, Aradról, Szabadkáról már ne is beszéljünk. Ma Budapest népességének alig több mint tizedét teszi ki Debrecen, de gazdasági ereje csak kb. öt százaléka a fővárosinak. Ebben Győr teljesít legjobban (7%) a 100 ezer főt meghaladó nyolc városban (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr, Nyíregyháza, Kecskemét és Székesfehérvár – utóbbi e népességhatárt alulról súrolja). Molnár Ernő és munkatársai dolgozatukban összehasonlították a nyolc város gazdasági erejét és annak ezredfordulótól mért változásait [3]. A regisztrált vállalkozások számából, a helyi adóbevételekből és az adóköteles jövedelmekből (figyelembe véve a megyei GDP szintjét) városi GDP becsléseket végeztek, melyek igen érdekes egy lakosra jutó értékeket mutatnak.

A 2015. évi értékek Győrben megközelítették a budapestit, Székesfehérvár annyival volt lemaradva Győrtől, mint tőle Kecskemét. A középső helyek jutottak Északkelet-Magyarország három nagyvárosának (Debrecennek, Nyíregyházának és Miskolcnak), míg a két utolsó helyre Szeged és Pécs szorult.

A kutatók szerint alapvetően az exportárbevétel aránya differenciálja a nagyvárosi gazdaságokat. Győrben és Székesfehérváron folyamatos a 70 százalékos körüli arány, ami a Mercedes-gyár 2012-től induló termelésével Kecskemétet is erre a szintre vitte fel. Nyíregyháza, Miskolc és Debrecen export aránya 30-40 százalékos közötti, míg Szeged és Pécs az átlagtól messze elmaradó 15 százalékos értékeivel gyenge külpiaci integráltságot mutat.

Nagy szóródást jeleznek a legalább 500 főt foglalkoztató helyi székhelyű vállalkozások adatai is. A szerzők számításai szerint a cégek számában (6-16 közötti) két-háromszoros, a foglalkoztatottak létszámában négyszeres, árbevételében pedig húszszoros különbség mutatkozott e vállalatok között a listavezető Győr és a sereghajtó Pécs között. Szeged és Pécs gyenge rangsorbeli helyezésének egyik oka a feldolgozóipar árbevételének alacsony szintjével (50, illetve 35%) magyarázható, ami több városban eléri a kétharmados-kilencztedes

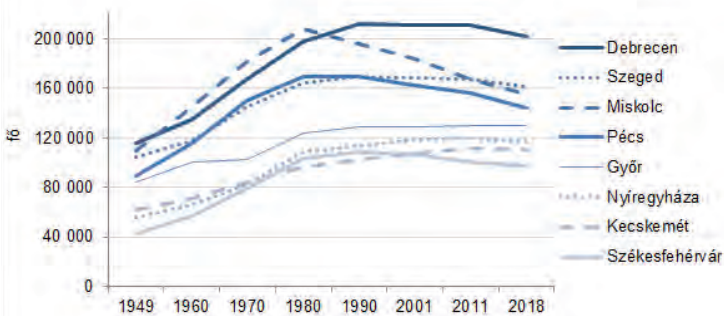
értéket. Szegeden és Pécsen az egyetem (8500, illetve 7500 alkalmazásban állóval) több embert foglalkoztat, mint a helyi székhelyű nagyvállalatok összesen. Mindkét város nyögi a '90-es évek gazdasági átalakulásának terheit. Ebben az időszakban a megyeszékhelyek közül csak Szombathely és Veszprém tudta megtartani foglalkoztatottjait, Szegeden jóval 40 százalékos fölé volt a leépítés aránya, aminél nagyobb arányú veszteség a megyeszékhelyek körében csak Salgótarjánban, Kaposváron, Pécsen és Miskolcon következett be. A rendszerváltás óta világcégek sora települt az országba, de egyik sem választotta e két európai hírű egyetemi nagyvárost. Számos más megyeszékhely nagyobb vonzást gyakorolt, eredményesen lobbizott és tett vonzó ajánlatokat a befektetőknek.

E nyolc nagyvárosból Győr úgy elviharzott a mezőnytől, hogy utolérése csaknem lehetetlen. A rangsorban második Székesfehérvár stabilan tarja helyét, de Kecskemét felzárkózhat hozzá. A negyedik hely Debrecené, mely város olyan fejlesztések előtt áll (BMW, Continental, a csapágyakat gyártó FAG, Richter Geodeon, az élelmiszeripari gépeket és berendezéseket gyártó Kronos, Alföldi Tej), amivel messze elhúzhat az öt követő Nyíregyházától, Miskolctól, Pécsről és Szegedtől. Debrecen újraiparosítása első példája annak, hogy Budapest 200 km-es körén kívül is lehet magyar nagyvárost felvirágoztatni. Nyíregyháza és Miskolc egy cipőben jár, de az esélyek talán az előbbiben jobbak (Miskolcon a rendszerváltás óta 45 ezer fővel kevesebben élnek, míg Nyíregyháza tartja akkori népességszámát). A két egyetemi város, Szeged és Pécs (utóbbi 2010-ben Európa kulturális fővárosa volt) előtt pedig nincs más út, mint gazdaságának, vonzerejének gyökeres megújítása [2].

A **3. ábrából** jól látszik, hogy e nyolc város népességfejlődése 1980-ig töretlen, azt követően minden város egyéni pályát futott be. Miskolc már 1980-ban elérte népességmaximumát (208 ezer fő), Szegednél és Pécsnél ez 1990-ben következett be egyaránt 170 ezer fővel (Pécs 163 lakóval többet tudhatott magáénak). Debrecenben (211 ezer fő), Nyíregyházán (120 ezer fő)

2. ábra. Az Audi győri gyárának légifelvétele

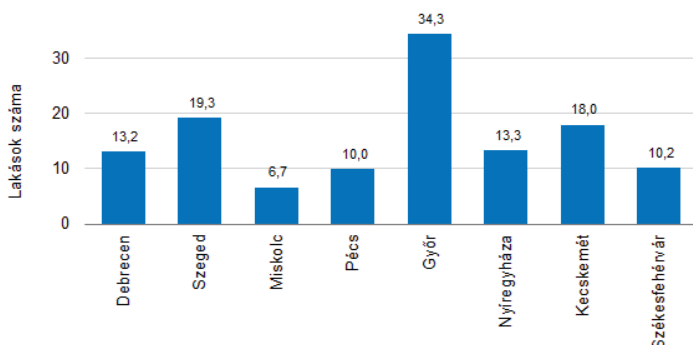

3. ábra. A nagyvárosok népességfejlődése (1949-2018)

és Kecskeméten (111 ezer fő) egyaránt 2011-ben éltek a legtöbben. Győrben soha nem laktak annyian, mint most (130 ezer fő), de a népességnövekedés a 2011. évi népszámláláshoz képest alig több, mint 500 fő.

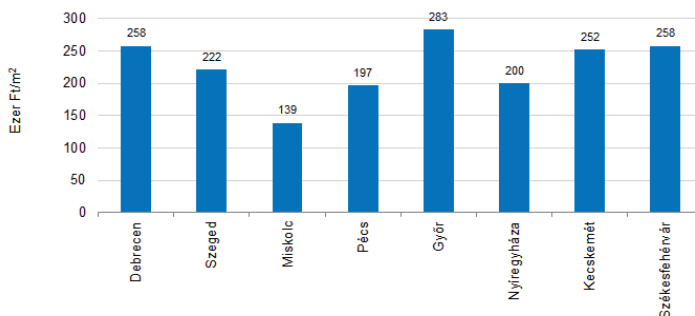
A lakásépítés lakóhelyválasztást is jelent a lakást építők és megvásárlók számára (4. ábra). Közismert, hogy Magyarországon a saját tulajdonú lakások aránya (92 százalék) a legmagasabbak közé tartozik Európában, ami jelentősen korlátozza a költözéseket, az új lakóhely megválasztását, a területi mobilitást. Egy korábbi kutatás szerint hazánkban egy lakos élete folyamán háromszor, egy nyugat-európai hatszor, egy egyesült államokbeli 12-szer költözik. Ebben sok tényező játszik szerepet (pl. egy szabolcsi, vagy borsodi háromszobás lakás árából még egyszobásat sem mindig lehet venni Győr-Moson-Sopron megyében vagy a fővárosi agglomerációban), de a helyi kötődés, a lokálpatriotizmus Magyarországon az elmúlt időszakig igen erős volt. A belső vándorlási adatok azt mutatják, hogy a kelet-nyugati lejtő erősen tartja magát, sőt erősödik. Az ország népességi súlypontja egyre nyugatabbra kerül, mivel a keleti, északi és déli megyékből sokan a fővárosi agglomerációba és az észak-dunántúli megyékbe

4. ábra. Az ezer lakosra jutó épített lakások száma (2010-2018)

(Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém, Komárom-Esztergom) költöznek. E mozgást a magasabb bérek, a jobb infrastruktúra és az osztrák határ közelsége motiválja. A lakásépítést leginkább a lakhatás megoldása ösztönzi, de ma már sokan megtehetik, hogy megtakarításaikat értékállóságuk megtartása érdekében új építésű lakásokba fektessék.

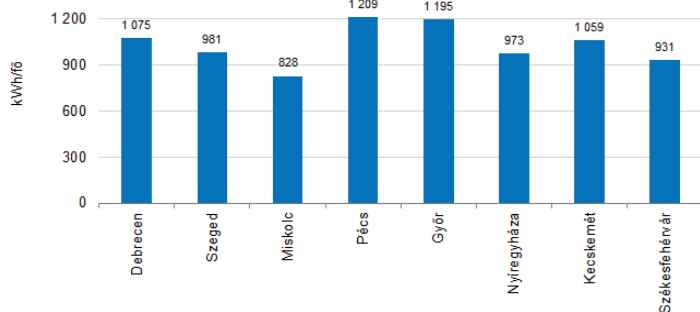
A nyolc nagyváros ezer lakosra jutó épített lakásainak száma 2010 és 2018 közötti időszakban jelentős szóródást mutat. Nem meglepő, hogy a listát Győr vezeti (34,3 lakás), míg a sorban utolsó Miskolc megfelelő adata (6,7) ötször kisebb az előbbinél. A mélypontot a 2014-2016 közötti évek jelentik, amikor rendre mindössze 52, 40, 36 lakást építettek a borsodi megyeszékhelyen. Pécs lakásépítésének intenzitása (10,0) is sokat elárul az ott élők és az oda letelepedni szándékozók városuk iránti bizalmáról és anyagi lehetőségeiről. Székesfehérvár igen mérsékelt adatára (10,2) az elmúlt időszakban tapasztalt népességcsökkenése adhat magyarázatot.

5. ábra. Lakáreladási átlagár, ezer Ft/m² (2017)

A lakásárak a legjobb kifejezői egy-egy település életképességének (5. ábra). Budapest egy négyzetméternyi lakásárából sok faluban egy családi házat lehet vásárolni. Miskolcon éppen fele annyi összegből (139 ezer Ft) lehet egy négyzetméternyi lakáshoz jutni, mint a legdrágább Győrben (283 ezer Ft). Debrecenben és Székesfehérváron egyaránt 258 ezer forintért cserélt gazdát az eladott lakások egy négyzetmétere.

A háztartási villamosenergia-fogyasztás az egyik legjobb mutatója az egyes településeken élők életkörülményeinek, életszínvonalának, mert összefüggésben van a lakásmérettel, felszereltséggel, a háztartási gépekkel való ellátottsággal, az ott élők életminőségével. A 2017. évi adatok szerint (6. ábra) a rangsorban utolsó Miskolc egy főre jutó (828 kWh) fogyasztása nem meglepő, de Székesfehérváré (931 kWh) jelen sorok írójának várakozásától elmaradó mértékű. Az egy főre jutó háztartási villamosenergia-fogyasztást Pécs

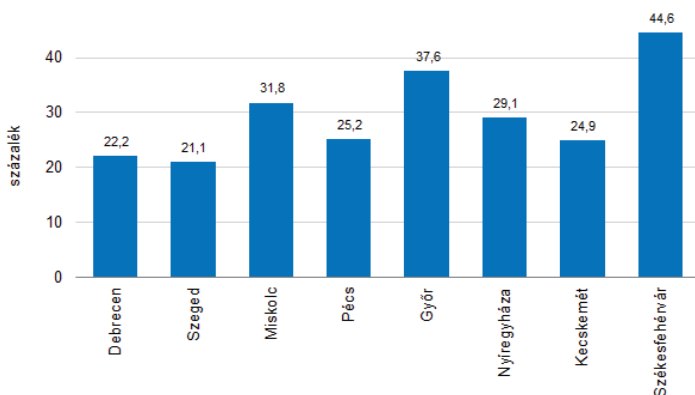

6. ábra. A háztartások részére szolgáltatott villamosenergia egy főre jutó mennyisége, kWh (2017)

(1209) és Győr (1195) vezet. Miskolcon arányosan alig több, mint kétharmadát fogyasztották villamosenergiából, mint Pécsen és Győrben. A nagyobb különbségek kialakulásában annak is szerepe lehet, hogy az utóbbi években az energiatakarékos eszközök (izzók, háztartási gépek) vásárlása is fellendült. A mintegy másfél évtizede egyre gyarapodó számú klímaberendezések is jelentős áramfogyasztókká váltak. Olyannyira, hogy ma már a villamosenergia-rendszernek a legnagyobb terhelést a hőségnapok jelentik. A lakossági fogyasztást a háztartás-összetétel is befolyásolja, ahol magas a fiatal és középkorú egyedül élők aránya, ott az egy főre jutó fogyasztás is nagyobb lehet.

A városok térben elfoglalt helyét, környezetükre ható vonzását jól mutatja a bejárók aránya (7. ábra). A 2011. évi népszámlálás szerint arányaiban a legtöbb bejárója Székesfehérvárnak (44,6%), míg a legkisebb mértékű Szegednek (21,1%) és Debrecennek (22,2%) volt. Győr (37,6%) és Miskolc (31,8%) magas aránya nemcsak a munkahelyek széles választékának köszönhető, hanem a nagyvárosok környezetében kialakult településhálózatnak is. A két alföldi nagyváros nagyfalvas, egymástól távol eső településekkel van körbevéve, míg a sok bejárót magukénak tudók sűrű, kistalvas települések közepén fekszenek. Szegeden az országhatár is korlátozza a déli irányból bejárókat.

7. ábra. Bejáró a helyben dolgozó százalékában (2011)

Összegzésként megállapítható, hogy az elmúlt évtizedek területfejlesztésének fő célja, a területi egyenlőtlenségek mérséklése nem valósult meg, mert sem a hazai, sem az európai uniós források nem voltak elegendőek ahhoz, hogy a nivellációs folyamatok megerősödjének. A társadalmi és gazdasági élet feltételei ugyan minden régióban adottak és minden nagytérség, megye fejlődése tetten érhető, de a kelet-nyugati lejtő úgy vált fokozatosan meredekebbé, hogy a fő különbségek a megyékben belül erősödtek fel. Ez utóbbinak meghatározó oka az, hogy a nyolc nagyváros és a többi megyeszékhely és környezete (agglomerációja) gyors fejlődésnek indult. Nagyvárosaink a rendszerváltás utáni időszak nyertesei, míg falvaink többsége vesztesnek tekinthető. Győr, Székesfehérvár és Kecskemét ipari funkciói a legerősebbek. A három északkelet-magyarországi nagyváros (Debrecen, Miskolc és Nyíregyháza) egyetlen területe az országnak, ahol 50 km-es sugarú körben majdnem félmillió nagyvárosi lakos él. E városok széles spektrumú funkciók (gazdasági, kutatás-fejlesztési, felsőoktatási, turisztikai) megerősítésében látják jövőjüket. Szeged és Pécs Európa hírű felsőoktatási központok, melyek nemzetközi tudományos, kulturális és turisztikai vonzerővel rendelkeznek. A felsőoktatás az egyik legfontosabb területfejlesztő erő, aminek szép példája a sarkkörhöz közeli svédországi Umeå és a finnországi Oulu egyetemeinek, kutatóintézeteinek fejlesztése. A tudományos parkok kiépítésével megszűnt az elvándorlás, sőt jelentős bevándorlási folyamat indult meg. Talán túlzó, de nagy büszkeséggel vallják, hogy Európa szíve már nem Münchenben, hanem Ouluban dobog. A közeli évek Modern városok programjának eredményes végrehajtása nagyvárosainkat és környezetük fejlődését sokszerűen előre lendíthetik, amivel remélhetőleg a városoktól távolabb élők is javíthatnak majd életkörülményeiken, életszínvonalukon és életmódjukon.

HAJNAL BÉLA

IRODALOM

- [1] Csomós György (2009): A regionális központok szerepének változása Magyarország városhálózatában a szabad királyi városoktól a NUTS régióközpontokig. — Tér és Társadalom 2. sz. 79-112. o.
- [2] Hajnal Béla (2019): Nyíregyháza nagyvárosi tükörben. — Kelet-Magyarország február 27.
- [3] Molnár Ernő et al (2018): Vidéki nagyvárosaink összehasonlító elemzése. — Területi Statisztika 6. sz. 610-637. o.
- [4] Rechnitzer János (2016): A jövő terei, a tér jövője. — Magyar Tudomány 8. sz. 922-936. o.
- [5] Rechnitzer János (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és területfejlesztésben a rendszerváltozástól napjainkig. — Tér és Társadalom 1. sz. 3-26. o.